

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто проблему адаптації студентів першого курсу до умов навчання у вищій педагогічній школі та роль умінь професійної самоорганізації в цьому процесі; визначено основні труднощі адаптації першокурсників до навчального процесу у вищій й основні причини зниження їх успішності у навчанні порівняно із загальноосвітньою школою; обґрунтовано шляхи формування умінь професійної самоорганізації як засобу підвищення ефективності адаптації студентів до навчання у вищій школі.

Ключові слова: майбутні вчителі, адаптація, самостійність, уміння професійної самоорганізації, навчальний процес у вищій школі.

Студентство в Україні складає вагому частку суспільства, яка зайнята специфічною працею – навчанням. Проблема підвищення якості підготовки майбутніх фахівців завжди привертала увагу дослідників. Результативність її вирішення багато в чому залежить від рівня адаптації студентів до навчального процесу у вищій школі. Зі вступом до вищого навчального закладу юнаки і дівчата потрапляють у нові, незвичні для них умови. Це спричиняє виникнення проблем, пов'язаних з недостатньою психологічною готовністю до нових умов навчання, з руйнуванням вироблених у вихованців середньої школи навичок, звичок, ціннісних орієнтацій, необхідністю пристосовуватися до нового колективу, невмінням здійснювати психологічну саморегуляцію власної діяльності та поведінки.

Причини низької успішності першокурсників пояснюються тим, що вони мають недостатній рівень підготовки до виконання своїх навчальних обов'язків та не завжди можуть адаптуватися до умов навчання в педагогічному університеті. В. Сластьонін зазначає, що «першокурсники – це особлива категорія молоді. Перший рік навчання у вищій школі – особливий етап соціально-психологічної адаптації студентів до нових умов життя та діяльності» [4, с. 64].

Питанню адаптації студентів першого курсу до умов навчання у вищому навчальному закладі багато уваги в своїх дослідженнях приділяють Н. Березовін, В. Буряк, Н. Войтович, М. Левченко, А. Мороз, Л. Морозова, В. Сластьонін та інші. Недооцінка або ігнорування викладачами особливостей соціально-психологічної адаптації призводить до зниження зацікавленості майбутніх учителів в отриманні професійно необхідних знань, виникнення невідповідності між очікуваними та дійсними результатами у навчанні, обумовлює розвиток невпевненості у правильності вибору професії та власних можливостях оволодіти нею. Як слушно зазначає Л. Кондрашова, причини перших неуспіхів у навчальній роботі, низького рівня пізнавальної активності та самостійності студентів під час оволодіння навчальним матеріалом потрібно шукати не у небажанні, а у невмінні студентів швидко пристосуватися до вимог вищої школи і стати активним учасником пізнавальної діяльності [3, с. 431].

Мета статті полягає у дослідженні особливостей адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищій школі та обґрунтуванні шляхів формування умінь професійної самоорганізації як засобу підвищення ефективності адаптації студентів.

У психолого-педагогічній літературі виокремлюють формальну та творчу форми адаптації студентів до умов навчання у вищій школі, які суттєво відрізняються за своїм змістом, мотивами та результатами [3, с. 432].

Формальна адаптація характеризується тим, що студенти пристосовуються до умов навчання в університеті не для поглиблення професійно необхідних знань, а з метою уникнення непорозумінь та дорікань з боку викладачів. Цей вид адаптації викликає формалізм, догматизм, відсутність ініціативи у студентів під час навчання.

Творча адаптація передбачає залучення студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності, що сприяє вдосконаленню у них методики та технології навчальної роботи,

розширенню досвіду пізнавальної роботи, розвитку позитивної мотивації учіння, формуванню нестандартних підходів до вирішення навчальних проблем та задач.

Ми погоджуємось з точкою зору В. Сластьоніна, який зазначає, що процес адаптації першокурсників до умов вищої школи ускладнюється певними труднощами, які можна поєднати в декілька груп [4, с. 64]:

1. Труднощі саморегулювання поведінки і діяльності – слабкість волі, невміння управляти собою, дотримуватись режиму дня, організувати власний побут та дозвілля.

2. Проблеми з організацією розумової праці – невміння конспектувати лекції, працювати з книгою, психологічно-моральна незадоволеність, невпевненість у власних силах, швидка втомлюваність.

3. Труднощі, пов'язані з відривом від батьків та шкільного колективу.

4. Психологічна невідповідність студентів до оволодіння професією вчителя.

Виникнення зазначених проблем пояснюється значним збільшенням обсягів самостійної роботи у вищій школі порівняно із середньою загальноосвітньою школою і специфічним емоційним станом першокурсників (особливо на початку першого семестру). Цей емоційний стан виникає як результат несвідомого співвіднесення попередніх очікувань першокурсника від навчання у вузі та його перших вражень від цього процесу. Можна припустити, що його очікування від навчання породжують як піднесення, ейфорію, так і певну тривогу, пов'язану з побоюванням різного роду неуспіху як у навчальній, так й у міжособистісній сферах [2, с. 25-29].

Для якісної організації самостійної навчальної діяльності студенти повинні володіти системою умінь професійної самоорганізації. Ми пропонуємо розглядати уміння професійної самоорганізації як здатність особистості самостійно визначати мету та першочергові завдання, організувати їх поетапне вирішення, контролювати цей процес та аналізувати отримані результати з метою подальшого розвитку, вдосконалення професійно необхідних рис характеру та здібностей для підвищення рівня професіоналізму майбутнього вчителя. Але у переважній більшості студентів I курсу уміння та навички самоорганізації або відсутні, або недостатньо розвинені. Так, аналіз результатів зимової сесії на різних факультетах педагогічного університету свідчить про те, що на перших курсах спостерігаються найнижчі показники успішності. Цікаво, що подібна ж ситуація, за даними Б. Петрова, В. Семиченко, Н. Шафаржинської, спостерігалась і у 70–80-і роки ХХ ст. у багатьох університетах та інститутах різного профілю (медичних, педагогічних, технічних). На наш погляд, причина такої ситуації полягає у несформованості у переважній більшості першокурсників умінь самоорганізації власної діяльності. На підтвердження цього припущення студенти молодших курсів зазначають наступні причини зниження успішності їх навчання в університеті:

1. Невміння правильно розподіляти свій час (45%);
2. Нестача необхідної навчальної літератури (19,6%);
3. Недостатня теоретична підготовка у загальноосвітній школі (14,8%);
4. Відсутність індивідуальних консультацій для студентів (10,8%);
5. Відсутність інтересу до професії (9,8%) [1, с. 58].

Успішна адаптація до умов навчання залежить від вибору певної стратегії навчальної діяльності і напрацювання операційних механізмів для її здійснення. Ця стратегія з високою ймовірністю забезпечує максимально повну самореалізацію особистості в умовах вишу. Уміння реалізувати себе в багатьох формах діяльності, передбачених у виші, і визначають адаптованість до студентського життя.

Ми погоджуємось з позицією В. Буряка, який пропонує визначити для студентів-першокурсників «перехідний етап» між системою навчання в середній та вищій школі. Перш за все, це стосується організації контролю та перевірки знань студентів на початку навчання у вищій школі. Але систематичні контроль та перевірка корисні лише на I курсі – студенти старших курсів повинні орієнтуватися не стільки на зовнішній контроль власної діяльності, скільки використовувати навички самоконтролю і самооцінки.

Основний зміст процесу адаптації студентів молодших курсів полягає у формуванні нового ставлення до професії; засвоєнні нових навчальних норм, оцінок, способів й прийомів самостійної роботи та інших вимог; пристосуванні до нового типу навчального колективу, його звичаїв та традицій; оволодінні новими видами діяльності; пристосуванні до нових умов побуту у гуртожитку, нових форм використання вільного часу.

Оволодіння першокурсниками уміннями та навичками раціональної організації власної діяльності є дієвим засобом підвищення їх адаптованості до умов вищої школи.

Орієнтуючись на принцип «якщо не можеш змінити дійсність, потрібно змінити своє ставлення до неї», студентів I курсу потрібно готувати до усвідомлення того, що підвищенню успішності у навчанні та оволодінні майбутньою професією сприятимуть не тільки і не стільки зміни в організації навчального процесу вищої школи, скільки розвиток у студентів умінь навчальної (а на старших курсах – і професійної) самоорганізації. Самостійна організація своєї життєдіяльності буде ефективною, якщо студенти володітимуть навичками самостійної роботи в бібліотеці, навичками підготовки до практичних та семінарських занять, організації аудиторної роботи, спеціальної роботи з лекціями, додатковою літературою тощо.

Дидактична адаптація першокурсників обумовлює ефективність інших її видів – соціально-психологічної і професійної. Це пояснюється тим, що навчання є основним видом діяльності студента, а успішність у навчанні – одним з головних критеріїв його адаптованості.

Значний потенціал для підвищення адаптованості студентів до умов навчання у виші має формування у першокурсників умінь самоорганізації. Загальновідомо, що формування будь-яких умінь відбувається лише у процесі відповідної діяльності. Для безпосереднього оволодіння студентами уміннями професійної самоорганізації необхідно підвищити практичну спрямованість занять з навчальних дисциплін педагогічного циклу (наприклад, «Вступ до фаху»). Задля цього можна поєднувати на семінарських заняттях теоретичні повідомлення студентів за питаннями плану семінару з практичною роботою з формування певних умінь самоорганізації.

Наприклад, при вивченні теми «Форми навчання у вищій школі» доцільно запропонувати першокурсникам такі завдання, як: пояснити словосполучення «попередня підготовка до лекції» та «підготовка до семінару», чи потрібна попередня підготовка до лекції та чому; що потрібно записувати на лекції, як опрацьовувати лекційний матеріал та готуватися до семінарського заняття; розробіть для майбутніх першокурсників поради щодо ефективного конспектування лекцій та подальшої роботи над ними; запропонуйте правила підготовки до семінарських занять.

У ході вивчення теми «Методика роботи з книгою та довідковою літературою» ми пропонуємо студентам порівняти методику роботи над навчальною, художньою та довідковою книгою; сформулювати основні правила роботи над книгами зазначених груп; скласти опорний конспект на один з параграфів книги В. Буряка «Самостійна робота з книгою» та написати анотацію до неї.

У процесі вивчення педагогічних дисциплін на I–II курсах («Вступ до фаху», «Загальна педагогіка» тощо) з метою оволодіння студентами уміннями самоорганізації різних форм навчальної діяльності та контролю за її виконанням доцільно рекомендувати майбутнім учителям вести спеціальний щоденник самоорганізації, який складається з кількох програм самостійної роботи. Ці програми можна розглядати як своєрідні «пам'ятки першокурснику», що містять і певні правила, і способи засвоєння навчальної програми. Дотримання цих правил сприяє формуванню у студентів не лише системи умінь самоорганізації, але й здатності до систематичного, самостійного засвоєння професійних знань.

Наведемо приклади деяких програм самоорганізації, які самостійно заповнюються студентами:

Таблиця 1

Самоорганізація підготовки студентів до практичних занять

Характер підготовки	Результати виконаної роботи	Дата занять
1. прочитана обов'язкова література, 2. прочитана додаткова література 3. прочитані конспекти лекцій 4. складено конспекти основної літератури 5. складено план відповіді на заняттях 6. сформульовано питання до викладача, який проводить заняття 7. під час підготовки обговорював деякі питання - з товаришами - з викладачами		

Таблиця 2

Самоорганізація роботи студентів з лекціями

Характер підготовки	Результати виконаної роботи	Дата занять
1. відмічено зв'язок з попередньою лекцією 2. виділено основні визначення 3. записано висновки із змісту лекції 4. відмічено матеріал, необхідний для практичних занять 5. за темою лекції прочитано рекомендовану викладачем літературу 6. до тексту законспектованої лекції зроблено доповнення з прочитаної літератури 7. ознайомився із способами роботи товаришів над лекціями		

Починаючи з I курсу, студенти заповнюють запропоновані форми. Ураховуючи психологічні особливості першокурсників та їх звичку до обов'язкового зовнішнього контролю, викладачу необхідно систематично ознайомлюватися із зробленими в щоденнику самоорганізації записами та аналізувати їх. Це дозволяє надати студентам індивідуальні поради щодо поліпшення роботи над формуванням умінь самоорганізації у процесі підготовки та проведення практичних, семінарських занять та лекцій.

Аналіз заповнених студентами програм самоорганізації дає змогу викладачам зробити висновки про ті труднощі, які найчастіше виникають у майбутніх учителів у процесі самостійного засвоєння професійних знань. Відповідно до отриманих даних викладачі мають змогу корегувати свою подальшу роботу стосовно спрямування зусиль студентів на формування умінь професійної самоорганізації.

На нашу думку, процес формування у студентів умінь професійної самоорганізації необхідно розпочинати з перших днів навчання в університеті, тому що головна проблема студентів молодших курсів – невміння самостійно організувати свою навчальну діяльність та раціонально розподілити свій час. Низький рівень навчальної самоорганізації негативно впливає на адаптацію першокурсників до умов навчання у вищій школі, академічну

успішність студентів, що, у свою чергу, зумовлює недостатню професійну підготовку майбутніх учителів до самостійної педагогічної діяльності.

Правильна організація навчального процесу на молодших курсах багато в чому визначає подальше ставлення майбутніх вчителів до оволодіння своєю майбутньою професією та до самої роботи вчителя. Досягнення високих результатів у навчанні завдяки власним умінням раціонально організувати свою діяльність сприятиме формуванню у студентів глибокої зацікавленості у вдосконаленні умінь професійної самоорганізації як важливої умови розвитку педагогічного професіоналізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буряк В. К. Бюджет часу студента / В. К. Буряк // Рідна школа. – 2002. – №5. – С. 57–60.
2. Калитеевская Е. Адаптация и развитие: выбор психотерапевтической стратегии / Е. Калитеевская // Психологический журнал. – 1995. – № 1. – С. 27-33.
3. Кондрашова Л. В. Высшая педагогическая школа и Болонский процесс: реалии и перспективы / Л. В. Кондрашова. – Кривой Рог, 2007. – 474с.
4. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Слостенин. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.

Рецензент: д.пед.н., проф. Маслов В.С., профессор кафедры Национального университета оборони України

к.пед.н. Дудник Н.Ю.

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТОВ К УЧЕБНОМУ ПРОЦЕСУ В ВИСШЕЙ ШКОЛЕ

В статье рассмотрена проблема адаптации студентов первого курса к условиям обучения в высшей педагогической школе и роль умений профессиональной самоорганизации в этом процессе; определены основные трудности адаптации первокурсников к учебному процессу в вузе и основные причины снижения их успешности в обучении по сравнению с общеобразовательной школой; обосновано пути формирования умений профессиональной самоорганизации как средства повышения эффективности адаптации студентов к обучению в вузе.

Ключевые слова: будущие учителя, адаптация, самостоятельность, умения профессиональной самоорганизации, учебный процесс в высшей школе.

Dudnik Nina, Candidate of Pedagogic Sciences

ADAPTATION TO EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER SCHOOL

The article deals with the problem of first-year students' adaptation to the conditions of education in teacher's higher school and the role of professional skills of self-organization in this process. Author defines main difficulties of first-year students' adaptation to education process in higher educational establishment and the main reasons for decline of their academic success in comparison with comprehensive school. The article justifies ways of forming abilities of professional self-organization as a means of increasing the effectiveness of adaptation of students to learning in higher educational establishment.

Keywords: future teachers, adaptation, self-sufficiency, skills of professional self-organization, academic process in higher school.

nina198006@mail.ru